

“UMUMIY O’RTA TA’LIM MAKTABLARIDA ONA TILIDAN SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL QILISH TURLARI”

Matyoqubova Zuhra Urinbayevna

Urganch Davlat Universiteti Pedagogika fakulteti

Boshlang’ich ta’lim yo’nalishi 3-bosqich

talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7793498>

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada maktablarda sinfdan tashqari ishlarni tashkil qilish turlari va bu ishlarni o’quv jarayonidagi ahamiyatli jihatlari, hamda sinfdan tashqari ishlarda olib boriladigan metodologik ishlar haqida so’z boradi.

Kalit so’zlar: Sinfdan tashqari ishlar, metod, metodologiya, tarbiyaviy ishlar, pedagogic jamoa, sinf dars tizimi.

Umumiy o’rta ta’lim maktabi o’quv tarbiyaviy ishining tarkibiy qismi, o’quvchilarning bo’sh vaqtini tashkil etish shakllaridan biri. Sinfdan tashqari ishlari o’quvchilarni barkamol shaxs sifatida shakllantirish va ularni hayotga tayyorlashda keng imkoniyatlar yaratadi. Sinfdan tashqari ishlariga o’quvchilar bilan o’tkaziladigan va ularga tarbiya hamda bilim berishga qaratilgan turli xil mashg’ulotlar tizimi kiradi. Bunday mashg’ulotlar pedagogik jamoa, sinf rahbari, yoshlar tashkilotlari rahbarligi va bolalarning o’z-o’zini boshqarish tashkilotlari tomonidan darsdan tashqari vaqtda uyushtiriladi. O’quvchilarning sinfdan tashqari ishlarini tashkil etishda o’quvchilar saroylari, yosh texniklar, yosh tabiatshunoslar, yosh sayyoxlar klubi va maktabdan tashqari boshqa muassasalar katta yordam beradi. Sinfdan tashqari ishlarning asosiy shakllari sifatida ommaviy ishlar (maktab klublaridagi tadbirlar, kecha, munozara va tanlovlar o’tkazish, viktorina va ko’rgazmalar uyushtirish, tabiat qo’yniga, maktab va muzeylarga ekskursiyalarga chiqish), to’garak ishlari (o’quvchilarning turli to’garaklar, sport seksiyalari, ansambllardagi qatnashishlari), mustaqil ishlar (o’quvchilarning sinfdan tashqari o’qishi, kolleksiya to’plashi, texnika, musiqa, tasviriy san’at, chizmachilik va sh.k. bilan mustaqil shug’ullanishi)ni ko’rsatish mumkin. Sinfdan tashqarida, ammo maktab territoriyasida o’quvchilar bilan birgalikda amalga oshiriladigan ishlar sinfdan tashqari ishlar deb aytiladi. O’qituvchilarning deyarli hamma qismi sinfdan tashqari ishlarga jalb etiladi va undan o’quvchini har tomonlama rivojlantirishning muhim vositasi sifatida foydalanadi. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlar o’ziga xos xususiyatlari bilan mashg’ulotlardan farq qiladi. Bu ish ixtiyoriy xarakterga ega bo’lib, o’quvchilar o’z qiziqishlariga va layoqatlariga qarab turli xil to’garaklarga qatnashadilar, darsdan tashqari vaqtda o’tkaziladigan oilaviy va individual ishlarga ham o’z istaklari bilan ishtirok etadilar. Sinfdan tashqari ishlarning turlari va shakllari xilma-xil bo’lib, har bir maktab bu ishga istenosiz, hamma o’quvchilarni tortishi talab etiladi. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarning mazmuni va formasi asosan o’quvchilarning qiziqishlariga, talablariga hamda ularning shaxsiy xohishlariga va mahalliy sharoitlariga bog’liq holda amalga oshiriladi. O’zbekiston xalq ta’limi vazirligining 1994 yilda chiqargan “Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar konsepsiyalari”da ko’rsatib o’tilgan talablarga muvofiq tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda ayniqsa, o’quvchilarga mustaqillik berish alohida ta’kidlangan. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarning asosiy vazifasidan biri -o’quvchilar hayotini zavqli, sermazmun va madaniy qilish, ularni jamoa bo’lib yashashga va ishlashga o’rgatishdan iborat. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarning shakllari: a) og’zaki ish usullari

(siyosiy axborotlar, majlislar, sborlar, ma'ruzalar, dokladlar, munozaralar, uchrashuvlar, savol-javob kechalari, bahslar va x.o.); b) amaliy ish usullari: kultpoxodlar, ekskursiyalar, spartakiadalar, olimpiadalar, konkurslar va o'quvchilar faollari bilan olib boriladigan ishlar, yashil patrullar, texnika ijodi, yosh texniklar to'garaklari, shanbaliklar va boshqalar; v) ko'rgazmali ish usullari: maktab muzeylari, urush va mehnat qahramonlari galereyasi, badiiy ijod vositalari, tashkiliy stendlar va boshqalar. Sinfdan tashqari ishlarning quyidagi turlari bo'lib, ular quyidagilarga bo'linadi: -Ommaviy ishlar-o'quvchilar orasida olib boriladigan siyosiy- oqartuv ishlari bilan bog'liq bo'lgan, ichki va tashqi siyosatning aktual masalalari, siyosiy axborotlar, suhbatlar, dokladlar, ma'ruzalar: (1-sentyabr, 8-mart, 9-may, 1-oktyabr, 21- mart va boshqalarga) bag'ishlangan adabiy-badiiy yig'ilishlar.

- Madaniy-ommaviy tadbirlar: -adabiy kechalar, spektakllar, badiiy havaskorlik kechalari, o'tkir zehnlilar tortishuvlari va boshqalar

- Guruxiy ishlar: Bunda o'qituvchi sinfdan tashqari o'quvchilarning ma'lum bir guruxi bilan tarbiyaviy ishlar va tadbirlarni o'tkazishi mumkin.

- Individual ishlar: bunda o'qituvchi yoki tarbiyachi o'quvchining individual yosh xususiyatlariga qarab ish tutadi. Masalan: tortinchoq, passiv o'quvchilar har bir sinfdan ham uchraydi.

Sinfdan, maktabdan tashqari ishlarda quyidagi tarbiyaviy tadbirlar muhim o'rinni egallaydi:

a) siyosiy axborotlar;

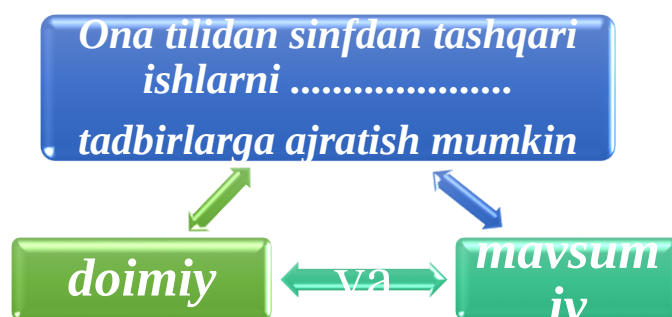
b) o'quvchilarning ishlab chiqarish ilg'orlari, atoqli kishilar bilan uchrashuvlari;

v) fan to'garaklari;

g) klublar, o'lkani o'rganish to'garaklari, maxsus to'garaklar jismoniy, madaniy sport to'garaklari, maktab mashg'uloti, sinfdan tashqari kitobxonlik va boshqalar. Sinfdan tashqari ishlarning maqsadi – ona tili darslarida olgan bilim, ko'nikma va malakalarini takomillashtirish, ona tilining fonetika, grammatika, morfemika, sintaksiz, so'z birikmasi, so'z, gap kabi tushunchalari bilan yaqindan tanishish, muntazam ravishda ona tiliga muhabbatni uyg'otish va uni amalda to'g'ri qo'llay oladigan ongli komil insonni tarbiyalashdir. Sinfdan tashqari ishlar o'quv dasturi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, unda ko'zda tutilgan maqsad va vazifalarni amalga oshirishda yaqindan yordam beradi. Buning uchun o'quvchilarda izlanuvchanlik va ijodkorlik darajasiga ko'tarish talab qilinadi. Maktablarda 1959-yildan boshlab maxsus sinfdan tashqari ishlar darslari tashkil etilgan. Sinfdan tashqari ishlar 1-2 - sinfdan haftada 1 marta, 3-4-sinfdan 2 haftada 1 marta o'tkaziladi. Savod o'rgatish jarayonida esa haftadagi oxirgi alifbe darsining 17 -20 daqiqasi ajratiladi. Boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari ishlarni asosiy maqsadi o'quvchilarda fanga qiziqishni rivojlantirish, darsda olingan bilimlarni to'ldiruvchi va chuqurlashtiruvchi ona tilidan bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat. Boshlang'ich sinflarda ona tilidan "sinfdan tashqari ish" deyilganda o'quvchilarning o'qituvchi rahbarligida darsdan tashqari vaqtda tashkil qilingan, dastur bilan

bog'liq bo'lgan material asosida ixtiyoriylik tamoyiliga asoslangan mashg'ulotlar tushuniladi. Sinfdan tashqari ishlarni ikki turini farqlash mumkin. Uning birinchi turiga rejadagi materiallarni o'zlashtirishda orqada qoladigan bolalar bilan ishlash tushunilsa, ikkinchi turi esa ona tilini o'rganishga qiziquvchi bolalar bilan o'tkaziladigan mashg'ulotlar kiradi. Ma'lumki birinchi turdagi mashg'ulotlar hozirgi kunda mamlakatimizning barcha mamlakatlarida mavjud. Bunday mashg'ulotlarni bilimlar darajasi bir-biriga yaqin 3-4 o'quvchidan iborat kichik guruhlarda haftada 1-2 marta o'tkazish mumkin. Odatda sinfdan tashqari ishlar deyilganda ko'proq ikkinchi turdagi mashg'ulotlar nazarda tutiladi va ular asosan o'z oldiga quyidagi maqsadlarni qo'yadi: O'quvchilarda ona tiliga va uning tadbirlariga qiziqish uyg'otish, o'quvchilarning ona tilidan reja bo'yicha olgan bilimlarini kengaytirish, o'quvchilarda ilmiy tekshirish xarakteridagi malakalarini oshirish, ilmiy-ommabop adabiyotlar bilan ishlashga o'rgatish, o'quvchilarda tilshunos olimlar va tarixiy materiallar haqida tasavvurlarini kengaytirishdan iborat. Bu maqsadlarni bir qismi darsda amalga oshiriladi, ammo dars vaqti chegaralanganligi tufayli qolgan qismini sinfdan tashqari ishlarda amalga oshiriladi.

1. Tayyorlov bosqichi. Bu 1-sinfning savod o'rgatish davriga to'g'ri keladi. Unga darsning bir qismi 17-20 daqiqasi ajratilgani uchun „STI mashg'uloti" deb yuritiladi.
2. Boshlang'ich bosqich. Bu 1-sinfning 2-yarim yilligiga to'g'ri keladi. Bu bosqichda haftada 1 marta 45 daqiqalik dars uyushtiriladi.
3. Asosiy bosqich. Bu bosqich 2-4-sinflarga to'g'ri keladi. Bu davrda o'quvchilarning o'qish malakalari mustahkamlanadi. Bunda o'quvchilarning sinfdan tashqari o'qiganlari baholanadi. Sinfdan tashqari ishlar darslarining xususiyatlari, birinchidan, sinfdan tashqari ishlar tizimining bosqichlari bilan, ikkinchidan, o'quv vazifalari va dastur bilan, uchinchidan, oldinga qo'yilgan tarbiyaviy vazifalar bilan, to'rtinchidan, o'quvchilarning qiziqishlari bilan belgilanadi. Ona tilidan sinfdan tashqari olib boiladigan ishlar ham ta'limiy, ham tarbiyaviy maqsadlarni ko'zlaydi. Uning ta'limiy ahamiyati shundaki, o'quvchi bu jarayonda qo'shimcha bilim, malaka va ko'nikmalarga ega bo'ladi. Tarbiyaviy ahamiyati esa nutq odobini tarbiyalash, zukkolik, tezkorlik va hozirjavoblik singari fazilatlarni shakllantirish, mustaqil fikrlash, ijodiy faoliyat ko'rsatish, nutq odobini tarbiyalash singarilarda o'z ifodasini topadi.

Doimiy tadbirlarga to'g'arak mashg'ulotlari kiritilsa, qolganlari vaqt-vaqti bilan o'tkaziladigan tadbirlarga kiradi. Sinfdan tashqari ishlar ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun katta ahamiyat kasb etadi. Ularga nutqini o'stirish, olingan bilim va malakalarni mustahkamlash uchun yordam beradi. Yangi qo'shimcha ma'lumotlar manbai hisoblanadi.

Sinf dan tashqari ishlarning ta'limiy ahamiyati – o'quvchilarga qo'shimcha bilim, malaka va ko'nikmalar berish.

Tarbiyaviy ahamiyati – o'quvchilarning ijodiy faoliyat ko'rsatishiga, nutq odobiga, mustaqil fikrlashiga zamin hozirlash

Shoir va yozuvchilar bilan uchrashuvlar

- Uchrashuv jonli muloqot tarzida tashkil etiladi.
- Uchrashuvga o'quvchilar yaxshi biladigan shoir va yozuvchilarni taklif etish maqsadga muvofiq
- Mehmon bolalar adabiyotio vakili bo'lishi lozim.

Ko'rik tanlovlar

- Bu ko'rik tanlovlar sinflar ichida yoki sinflar aro bo'lishi mumkin
- Miasalan: "Yilning eng bilimdon o'quvchisi",

To'garaklar

- To'garaklar ma'lum bir fan asosida tashkil etiladi
- To'garak uchun yillik ish reja tuziladi
- Masalan: "Yosh xattot", "Ona tilim – jon-u dilim"

Maktabdan tashqari ishlar maxsus tashkil etilgan muassasalar tomonidan uyushtiriladigan ta'lim-tarbiyaviy va madaniy oqartuv ishlaridan iborat. Maktabdan tashqari bolalar ta'lim tarbiyaviy muassasalarining bola tarbiyasidagi roli beqiyos katta ahamiyatga ega bo'lib, bunday muassasalarni asosan 2-turga ajratish mumkin: 1. Keng profilli, ya'ni ko'p xil ta'lim- tarbiya va madaniy oqartuv ishlarini olib boradigan bolalar ta'lim-tarbiya muassasalari (o'quvchilar uylari, saroylari, bolalar klublari, madaniyat uylari qoshidagi bolalar sektorlari, bolalar maydonlari, yozgi dam olish lagerlari va boshqalar; 2. Tor profilli bolalar ta'lim-tarbiya muassasalari –ya'ni ma'lum bir sohada bolalar bilan ta'lim-tarbiya va madaniy oqartuv ishlari olib boradigan muassasalar: (bolalar kutubxonalari, yosh tabiatshunoslar, bolalar teatrlari, bolalar ijodiy uylari, bolalar turizmi, ekskursiyasi, bolalar qo'g'irchoq teatrlari, bolalar temir yo'llari, bolalar stadionlari, sport maydonlari, muzika maktablari va boshqalar. Maktabdan tashqari bolalar ta'lim-tarbiya muassasalari, ta'lim-tarbiya sohasidagi muassasalargina bo'lib qolmasdan, balki sinfdan, maktabdan tashqari olib boriladigan ishlarning metodik markazi bo'lib ham hisoblanadi. Tarbiyaviy ishlar sistemasida maktab va maktabdan tashqari muassasalari, jamoatchilik, mahalla qo'mitalari va oqsoqollari bilan o'zaro hamkorlik qilishi ijtimoiy va pedagogik jihatdan muhim ahamiyatga egadir. Tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda va ularni kompleks hal etishda maktablardagi, gimnaziya, kollej va litseylardagi ma'naviy va ma'rifiy ishlar tashkilotchisi ham alohida o'rin egallaydi. Uning bolalar ta'lim-tarbiya muassasalari, sinf rahbarlari, va jamoat tashkilotlari bilan o'zaro hamkorligi alohida ahamiyatga ega. O'quvchilarni har tomonlama etuk, barkamol qilib tarbiyalash masalalarini muvaffaqiyatli hal etish, ularda faol hayotiy mavqeni shakllantirish, o'zlashtirish va bilim sifatini oshirish ko'p jihatdan kuni uzaytirilgan guruhlarining samarali ishlashiga bog'liqdir. Sinfdan va maktabdan tashqari tashkil qilingan ishlar o'quvchilar hayotidagi tarbiyaviy faoliyatini to'ldiradi. Ularning dunyoqarashi, to'g'ri shakllanishiga, axloqiy kamol topishiga ko'maklashadi. Nazariy bilimlarni amaliyot ishlab chiqarish bilan bog'lanishiga zamin yaratadi. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarga rahbarlik qiluvchi tashkilotchilarning vazifalari ham ko'p qirralidir. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarning tashkilotchisining vazifalariga quyidagilar kiradi: Darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish va amalga oshirishni nazorat qilish. O'quvchilarning sinfdan va maktabdan tashqari ko'p qirrali ishlarni o'quvchilar tashkilotlari sinf faollari yordamida yo'lga qo'yish. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlar

yoʻnalishiga bevosita rahbarlik qilgan holda oʻqituvchilar, sinf rahbarlari, ota-onalari, sinf faollariga uslubiy yordam koʻrsatish. Umummaktab va maktablararo oʻtkaziladigan eng muhim tarbiyaviy tadbirlarda qatnashish. Oʻquvchilarning boʻsh vaqtlarini tashkil qilishda tarbiya va madaniyat muassasalari hamda jamoatchilik kuchidan keng foydalanish. Bu borada tashkilotchilar faolligini uchta asosiy tomonini koʻrish mumkin: tashkilotchilik, uslubiy va maʼmuriy. Bular koʻpincha oʻzaro uzviy bogʻlangan holda namoyon boʻladi. Tashkilotchining tashkilotchilik faoliyatiga quyidagi bir qator kishilarni kiritish mumkin: Tarbiyaviy ishlar sohasida erishgan yutuq va kamchiliklarni tahlil qilish. Tarbiyaviy ishlarning maqsad va vazifalarini aniqlash. Tarbiyaviy, ommaviy, siyosiy ishlarni rejalashtirish va ularning mazmunini, shakl va usullarini aniqlash. Sinfdan, maktabdan tashqari ishlarni rejalashtirish, guruhlashtirish va ularning mazmunini, shakl va usullarini aniqlash, boshqaruvchi shaxslarni aniqlash.

References:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq taʼlimi tizimida taʼlim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari toʻgʻrisida” 2018-yil 8-dekabrdagi 997-sonli qarori.
2. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi «Oʻzbekiston Respublikasi Xalq taʼlimi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash toʻgʻrisida»gi PF-5712-sonli farmoni.
3. Qurbonova M.F. Mustaqil ishlarni tashkil etish asosida boshlangʻich sinf oʻquvchilarini oʻquv-bilish kompetensiyalarini shakllantirishga yoʻnaltirilgan metodlar. Xalq taʼlimi, 2020. 3-maxsus son, 37-43 bet.
4. Kuznetsova Marina Ivanovna, “ PIRLS 2021 xalqaro solishtirma tadqiqoti doirasida oʻqish savodxonligini shakllantirishning oʻziga xos xususiyatlari”. 2021y.
5. <http://www.markaz.tdi.uz>